

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ

Олександр Авраменко,

здобувач кафедри криміналістики
Київського національного університету внутрішніх справ

Існуючи як самостійна психофізична єдність і соціально-правове явище, дія як будь-яка вольова поведінка особи завжди передбачає відповідний спосіб її виконання, що характеризує дію з погляду певного порядку, послідовності методів, рухів і прийомів, застосовуваних особою для вчинення злочину, і виступає однією з найважливіших ознак, що утворюють зміст дії [1, с. 34]. Як зазначав Я. Брайнін, немає жодного злочину без властивого йому способу його вчинення [2, с. 182].

Спосіб вчинення злочину слід розуміти як сукупність дій, спрямованих на досягнення злочинного результату. Проблема способу вчинення злочину у правовій науці різноаспектна, оскільки вона є предметом і результатом дослідження ряду наук кримінального циклу – кримінального права, кримінології, кримінального процесу та криміналістики. Разом із тим кримінально-правове поняття способу є базовим для інших наук [3, с. 2–24].

У науці кримінального права спосіб вчинення злочину розглядається як обов'язковий елемент кожного злочину [4, с. 12–18]. Криміналістичне розуміння способу вчинення злочину значною мірою відрізняється від його кримінально-правового тлумачення. Це зумовлено, насамперед, розходженням об'єктів дослідження та завдань, на які вони спрямовані.

Вивчення способу викрадення людини в криміналістичному аспекті має важливе значення, оскільки він містить сукупність кількісних і якісних ознак, що забезпечують розроблення та вибір прийомів, засобів і методів, спрямованих на розкриття, розслідування та попередження цього злочину.

Спосіб вчинення злочину й інформація про нього є основою для:

- розроблення криміналістичних характеристик окремих видів злочинів;
- виявлення взаємозв'язку між структурними елементами характеристики (спосіб вчинення – особа злочинця; спосіб вчинення – «слідова картина»; спосіб вчинення – предмети посягання тощо);
- побудови та висунення версій;
- планування розслідування;

- розроблення особливостей тактики провадження слідчих дій;

- прогнозування механізму вчинення конкретного виду злочинів;

- профілактики попередження злочинів.

Тому в криміналістичному аспекті спосіб вчинення злочину охоплює багато ознак, що не мають кримінально-правового значення, але відіграють важливу роль для пошуку слідів і встановлення ознак злочину.

Таким чином, для криміналістики на перший план виступають ознаки способу вчинення злочину, які відбиваються у комплексі різноманітних матеріальних та ідеальних слідів, що дозволяє зорієнтуватися у вчиненому діянні та намітити найбільш оптимальні методи його розкриття.

Стосовно викрадення людини *спосіб вчинення* – це детермінована система дій злочинців з підготовки та виконання злочину, а також примушування потерпілих до вчинення останніми дій, спрямованих на досягнення мети злочину. Для вчинення вказаних злочинів також характерна наявність декількох взаємопов'язаних між собою етапів злочинної діяльності та їх ретельне планування, обов'язковими елементами якого, як правило, є: вибір жертви; збір відомостей про жертву; розроблення плану викрадення; визначення кола осіб, їх функцій і технічних засобів для вчинення злочину; захоплення, переміщення та насильницьке утримання людини у певному місці; вчинення впливу на жертву або її близьких; отримання коштів або майна; легалізація прав на володіння майном; вживання заходів до приховування слідів злочину й участі в злочині конкретних осіб.

Вивчення кримінальних справ про викрадення людини в рамках наукового дослідження, проведеного О. Володіною, показало, що при вчиненні цих злочинів завжди для впливу на жертву й інших осіб, пов'язаних з потерпілим, злочинці використовують такі способи: застосування психічного насильства – 11 %; застосування фізичного насильства – 22 %; обман – 28 %; зловживання

довірою – 17 %; використання безпорадного стану потерпілого – 22 % [5].

Висловлення на адресу жертви та близьких їй людей погроз убивством, заподіянням тілесних ушкоджень, знищенням майна, поширенням компрометуючих відомостей. Таке психічне насильство є «засобом» обмеження чи пригнічення волі потерпілого та примушення його до певної (пасивної чи активної) поведінки [6, с. 27].

Погроза як форма вираження психічного насильства полягає в повідомленні особі, яка піддається погрозі, відомостей про вчинення відносно неї або інших, як правило, близьких їй осіб, шкідливих або небажаних дій чи заподіяння іншої шкоди її законним інтересам за наявності достатніх підстав побоюватися реалізації такого наміру. При цьому винний може погрожувати вчинити такі дії як негайно, так і в майбутньому. Метою погрози завжди є бажання викликати у потерпілого почуття страху, небезпеки можливого виконання погрози, заподіяння шкоди йому чи іншим особам у результаті її реалізації.

Найбільш поширеною формою психічного насильства, застосовуваного при вчиненні викрадення, є *погроза фізичним насильством*, що виражається в залякуванні потерпілого застосуванням до нього особисто або до близьких йому осіб фізичного насильства.

Психічне насильство у формі погрози може бути виражене словесно (усно чи письмово), демонстрацією зброї, діями, жестами, а також самою обстановкою вчинення злочину. При вчиненні викрадення людини найбільш поширеними формами погроз є усна словесна погроза, вчинювана за допомогою жестів, і погроза, яка супроводжується демонстрацією зброї чи предметів, що її замінюють.

Вивчення судової практики свідчить про те, що психічне насильство при вчиненні викрадення людини, як і фізичне насильство, може бути застосоване як при заволодінні людиною (її захопленні), так і при переміщенні її з місця постійного або тимчасового перебування.

Безпосереднє застосування до потерпілого і близьких йому людей фізичного насильства. Фізичне насильство полягає у впливі на тілесну сферу (біологічну підструктуру) людини, що, як правило, заповодіє їй фізичний біль, шкоду здоров'ю або життю [7, с. 5]. При вчиненні такого злочину, як викрадення людини, подібні дії виступають «засобом» для того, щоб пригнітити волю потерпілого, подолати здійснюваний або передбачуваний опір, примусити його до певної поведінки, забезпечити тим самим заволодіння людиною.

Фізичне насильство виявляється в безпосередньому застосуванні злочинцем своєї

мускульної сили до тіла потерпілого (нанесення ударів ногами, руками тощо) або фізичної сили за допомогою використання різних предметів (зброї, інших предметів). При фізичному насильстві має місце порушення тілесної недоторканності особи, негативний, руйнуючий вплив на зовнішні тканини людини, що заповодіє їй фізичний біль [6, с. 13].

Вивчення судової практики свідчить, що фізичне насильство при вчиненні викрадення людини може застосовуватися винним з різною метою, у різних формах, а також на різних етапах вчинення злочинної діяльності. Застосовуючи фізичне насильство при вчиненні аналізованого злочину, винна особа діє або з метою припинення опору потерпілого, або має на меті примусити його до певної поведінки. У даному випадку насильство над особою є лише проміжною метою для досягнення іншої мети.

Ще одним із способів, що застосовуються при викраденні людини, є *обман*. Обман полягає в повідомленні хибних відомостей або в умовчанні про ті чи інші відомості, з метою введення особи в оману [1, с. 62]. Мета обману полягає в тому, щоб забезпечити появу потерпілого у певному, безпечному для злочинців місці.

Форми обману досить різноманітні: обман дією, словесний обман і т. п. Найбільш поширеним при викраденні людини є *словесний (вербальний) обман*, який може бути вчинений як в усній, так і письмовій формі. В обох випадках перекручування істини здійснюється винним за допомогою слів [8, с. 50]. Найчастіше за допомогою словесного обману відбувається заволодіння людиною, поєднане з переміщенням її в місце, обране для її подальшого тримання. Зазначений вид обману нерідко використовується для відволікання уваги потерпілого, щоб уникнути можливого опору з його боку чи полегшити вчинення дій із заволодіння ним. Так, обманний спосіб викрадення людини може виражатися в повідомленні потерпілому завідомо неправдивих відомостей про виклик його, наприклад, на роботу, у певне місце для побачення з близькою йому людиною або для ділової зустрічі. Як показало вивчення судової практики, найбільш широко такий вид обману (словесний) використовується при викраденні малолітніх.

У свою чергу, *обман дією* виражається в діях, вчинках, рухах тіла, обманних жестах, на підставі яких можна зробити висновок про твердження або заперечення тих чи інших фактів. При цьому обманні дії можуть вчинятися як самостійно, так і тоді, коли для досягнення злочинного результату словесного обману недостатньо. В останньому випадку обманні дії використовуються для підтвердження або супроводу словесного обману чи

навпаки – обман словесний доповнює, супроводжує обман, вчинюваний шляхом дії [8, с. 53–54]. Так, обман у формі дії може полягати у використанні підроблених документів, а також чужих або недійсних документів, наприклад у разі, коли, вчиняючи викрадення людини, винна особа забирає потерпілого з будинку для старих на підставі підроблених документів. Слід зазначити, що обман, який виражається в дії, має велику переконливу силу, оскільки не тільки містить у собі хибне твердження або заперечення тих чи інших обставин, а й має певне доказове значення, що дозволяє винному ввести потерпілого в оману та вчинити дію, визнану злочином.

Нарівні з обманом використовується й інший спосіб вчинення аналізованого злочину – **зловживання довірою**. Як спосіб вчинення викрадення людини зловживання довірою полягає, на нашу думку, у недобросовісному використанні винною особою відносин, заснованих на особистих або юридичних відносинах з потерпілим або особами, на піклуванні або під опікою яких знаходився потерпілий. Довіра, якою зловживає винний, може породжуватися сімейними або дружніми відносинами, знайомством, спільною діяльністю тощо. Для зловживання довірою характерні певні відносини, порушення яких і визначає цей спосіб вчинення злочину.

Слід враховувати, що обман іноді може супроводжувати зловживання довірою. Використання обману при викраденні людини, вчинюваного шляхом зловживання довірою, полегшує його вчинення. У тому випадку, якщо в поєднанні із зловживанням довірою обман використовується винним при вчиненні даного злочину, то в оману можуть вводитися як особа, яка викрадається, так і особи, на піклуванні чи під опікою яких вона знаходиться.

Для забезпечення безпечного для злочинців заволодіння та переміщення потерпілого іноді використовуються прийоми приведення його в **безпорадний стан**. Безпорадним станом потерпілого є випадки, коли він унаслідок свого фізичного або психічного стану не здатний розуміти характер і значення вчинюваних з ним дій, або хоч і розуміє те, що відбувається, однак не має можливості чинити опір винному. Прикладом такого стану може бути: фізична вада; слабкість організму, ви-

кликана хворобливим станом, а також стан сильного сп'яніння, що позбавляє потерпілого можливості чинити опір викрадачу; фізична безпорадність ситуаційного характеру; малолітній вік; розлад психічної діяльності; стан фізіологічного, гіпнотичного, патологічного сну, а також несвідомий або інший хворобливий стан.

Слід зазначити, що вибір конкретного способу вчинення викрадення людини залежить від ряду причин як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Ними можуть бути визнані психологічний стан злочинця, його особистісні якості та властивості, відносини з потерпілим, навколишнє оточення тощо.

Викладене дозволяє зробити **висновок**, що викрадення людини здійснюється різними прийомами та способами насильницького або ненасильницького характеру, безпосередньо застосовуваними злочинцями з метою перешкодити потерпілому в здійсненні ним свого права на особисту недоторканність, зміст якої полягає в можливості вільного вибору людиною (в окремих випадках – її законними представниками) місця перебування, здійснення свободи пересування, а також вільного вибору характеру поведінки, позбавленої примусу.

Література

1. *Панов Н. И.* Способ совершения преступления и уголовная ответственность. – Х., 1982. – 161 с.
2. *Брайнин Я. М.* Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве. – М., 1963. – 275 с.
3. *Панов Н. И.* Уголовно-правовое значение способа совершения преступления. – Х., 1984. – 111 с.
4. *Жордания И. Ш.* Структура и правовое значение способа совершения преступления. – Тбилиси, 1977. – 233 с.
5. *Володіна О. О.* Кримінальна відповідальність за викрадення людини (аналіз складу злочину): Дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2003. – 229 с.
6. *Панов Н. И.* Квалификация насильственных преступлений. – Х., 1986. – 54 с.
7. *Симонов В. И.* Уголовно-правовая характеристика физического насилия: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Свердловск, 1972. – 25 с.
8. *Панов Н. И.* Квалификация преступлений, совершаемых путем обмана. – Х., 1980. – 88 с.

